

Vekkos⁶⁹¹. Într-una dintre ele spune, printre altele, următoarele:

„Le facem cunoscut celor bine-cinstitori și de un cuget cu noi că n-am încuviințat nici nelegiuirea iscălire, nici împărtășirea care i-a urmat (cu latino-fronii), chiar dacă, pentru a ne da consimțământul, am suferit o violență «amestecată» – și pașnică, și sălbatică – și am răbdat atacurile calomnioase și drăcești urzite împotriva noastră de lupul Arabiei și vrăjmașul Bisericii, Vekkos [...]

[...] Cu puterea lui Hristos suntem precum am fost totdeauna. Ținem Predania Părinților și dogmele latinești le lepădăm. Cinstim nevoia celor ce se luptă pentru credință și râdem de tactica potrivnicilor noștri. Încununăm luptele celor ce învață drept adevărul și cele făptuite de inovatori le înfierăm, apărând zi și noapte dogma cea dreaptă.

Chiar dacă fără voia noastră ne-am și însoțit cu cei fărădelege, dar n-am nelegiuit precum aceștia, nici nu ne-am abătut de la credință, greșind față de adevăr. N-am consimțit cu cele propovăduite de potrivnici, nici nu am dat anatemei scrierile noastre. Nu am adus jertfă lui Dumnezeu dimpreună cu ei. N-am dat în mâinile prigonitorilor pe vreun prieten sau vrăjmaș de-al nostru, precum au făcut alții, din pricina silniciei pătimate. De am săvârșit una ca asta, să nu-mi fie mie a vedea fața lui Dumnezeu!

⁶⁹¹ O.H.E. (Enciclopedia religioasă și etică), vol. 6, col. 795-796.

Nu ne-am lăsat ademeniți de lingușiri, nici n-am slăbit din pricina amenințărilor. N-am plecat urechea la promisiuni de înălțare în demnități vremelnice, fără de niciun preț, așa cum au făcut unii. N-am do-rit să trăim la curțile împărătești, chiar de ne-au și poftit. Aceasta, precum văd, o pățesc cei mai mulți, care dacă nimic altceva nu izbândesc, doresc să se desfete cel puțin de măreția lumească. Din pricină că am fugit de toate acestea – cu harul Sfântului Duh –, de aceea ne aflăm întemnițați, fără a mai pomeni de lanțurile și muncile de mai-nainte”⁶⁹².

Moartea lui Mihail a avut drept consecință și abandonarea definitivă a falsei uniri. Fiul acestuia, Andronic al II-lea (1282-1328), n-a îndrăznit să-și înmormânteze tatăl cu onoruri împărătești și l-a readus în scaunul patriarhal pe Sfințitul Iosif. Cea dintâi acțiune a patriarhului a fost aceea de a le rândui o epitimie (canon) atât arhierilor, cât și celorlalți clerici și laici care acceptaseră unirea. De asemenea, clericii care luaseră parte la celebrarea liturghiilor latine de la Roma sau Lyon au fost caterisiți⁶⁹³.

Vekkos a fost exilat la Prusa, dar cu toate acestea a continuat să apere unirea pe diverse

⁶⁹² A. Dimitrakopoulos, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς (Grecia ortodoxă), pp. 54-55.

⁶⁹³ G. Pahymeris, Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος (Andronic Paleologul), cartea întâi, cap. 6, P.G. 144, 25B-27A.

căi și a cerut ca pricina sa să fie judecată de un sinod mai mare. Într-adevăr, în anul 1285 în capitala imperială a fost convocat un sinod la care au luat parte noul patriarh al Constantinopolului, Grigorie, și Atanasie al Alexandriei. „S-au strâns toată adunarea arhiereilor, mare mulțime de monahi și cei mai aleși dintre mireni.”⁶⁹⁴ Sinodul i-a anatematizat pe nepocăitul Vekkos și pe părtașii săi, arhidiaconii Constantin Melitiniotis și Gheorghe Metohitis⁶⁹⁵.

⁶⁹⁴ A. Dimitrakopoulos, *Ιστορία του Σχίσματος...* (Istoria Schismei), p. 87.

⁶⁹⁵ Grigorie al Constantinopolului, *Ἐκθεσις τοῦ Τόμου της πίστεως κατὰ τοῦ Βέκκου* (Expunere a Tomosului credinței împotriva lui Vekkos), P.G. 142, 233-246.

Capitolul III

Luptele monahilor împotriva ereziilor în secolul al XIV-lea și la începutul secolului al XV-lea

1. Luptele Sfântului Grigorie Palama împotri- va ereziei lui Varlaam (1337-1351)

După moartea împăratului Mihail și înfrângerea partizanilor unirii, Biserica Ortodoxă avea să fie răscolită încă o dată de o nouă încercare. Așa-numitele controverse isihaste au adus în actualitate viziunea scolastic-raționalistă a apusenilor cu privire la identitatea dintre ființa (esența) și energiile (lucrările) lui Dumnezeu și existența – chipurile – energiei-harului zidit (creat) prin care Dumnezeu intră în legătură cu omul.

Istoria apariției acestei erezii și a condamnării ei de către Biserica Ortodoxă o vom expune în strânsă legătură cu viața marelui ei oponent, Sfântul Grigorie Palama (1296-1359), în persoana căruia cinul monahal a oferit Bisericii și de această dată apărătorul de frunte al cugetului ortodox. Sfântul Grigorie, ieromonah aghiorit, a fost cel care și-a asumat înfruntarea teologică a acestei cumplite rătăcirii, precum odinioară Sfân-

tul Maxim monotelismul și Cuvioșii Ioan Damaschinul și Teodor Studitul iconoclasmul.

Combaterea acestei erezii este de o însemnatate hotărâtoare. Dacă într-adevăr, potrivit viziunii apusene, Dumnezeu nu intră în legătură cu oamenii doar prin intermediul energiilor Sale nezidite, ci prin intermediul (chipurile) unor energii ale Sale zidite, atunci unirea cu Dumnezeu, Făcătorul și Părintele, experiența Harului Său și vederea slavei Sale devin cu neputință. Credincioșii sunt condamnați prin urmare să nu poată participa la lucrarea de izbăvire, sfințire, luminare și îndumnezeire după har, întrucât nu este cu putință ca o zidire (energia zidită) să izbăvească și să îndumnezeiască o altă zidire (omul). *„Zidirea nu sfințește zidirea, potrivit spiritului și Marelui Vasile, fiindcă și ea are nevoie de altul pentru a se sfinți.”*⁶⁹⁶

Dacă această viziune scolastică apuseană ar corespunde adevărului, atunci *„Biserica s-ar reduce de la o comuniune spre îndumnezeire la o organizație religioasă cu statut juridic, iar pastorației îndumnezeirii i-ar lua locul o pastorație a îmbunătățirii morale cu ajutorul harului zidit”*⁶⁹⁷.

⁶⁹⁶ Iosif Kalothetos, Λόγος 8 (Cuvântul 8), cap. 10, apud D. Tsamis, Ἰωσήφ Καλοθέτου συγγράμματα (Scrierile lui Iosif Kalothetos), p. 298.

⁶⁹⁷ Arhim. Gheorghe Kapsanis, Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμάς - Διδάσκαλος τῆς Θεώσεως (Sfântul Grigorie Palama - Dascălul îndumnezeirii), p. 71.

Mai este însă și un alt aspect de cea mai mare însemnătate. Adversarii Sfântului Grigorie Palama (Varlaam, Achindin) se inspirau tocmai din teologia scolastică apuseană, în timp ce isihaștii apărau teologia ortodoxă, iar lupta lor era „o luptă a duhului Bisericii Răsăritene împotriva intruziunii duhului apusean”⁶⁹⁸. În consecință, prin condamnarea adversarilor isihasmului, Biserica Ortodoxă a condamnat în același timp scolasticismul latin și pe protectorul acestuia, Apusul, care a adoptat și își menține până astăzi doctrinele anti-isihaste⁶⁹⁹. Biruința Sfântului Grigorie Palama și a monahilor isihăști a fost, așadar, biruința Ortodoxiei asupra ereziei latine.

În anul 1334, în timpul împăratului Andronic al III-lea, doi teologi latini au sosit la Constantinopol în vederea unor tratative de unire cu ortodocșii⁷⁰⁰. Cei doi legați papali au fost înfrunțați de Varlaam, teolog grec din Calabria Italiei, „înaintat în înțelepciunea cea din afară”⁷⁰¹.

⁶⁹⁸ V. Stefanidis, *Εκκλησιαστική Ἱστορία (Istoria Bisericii)*, § 28, p. 435.

⁶⁹⁹ I. Karmiris, *Τὰ δογματικά καὶ συμβολικά μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου καθολικῆς Ἐκκλησίας (Monumentele simbolice și dogmatice ale Bisericii Ortodoxe Universale)*, vol. 1, p. 353.

⁷⁰⁰ P. Hristou, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμά Συγγράματα (Scrierile Sfântului Grigorie Palama)*, vol. 1, p. 9.

⁷⁰¹ Dositei al Ierusalimului, *Δωδεκάβιβλος (Dodekaviblos)*, cartea a noua, cap. 7, § 1, p. 51.

Monahul calabrez a combătut argumentele latinilor cu privire la purcederea Sfântului Duh, dar propria sa argumentație inacceptabilă i-a surprins pe mulți, mai cu seamă pe monahii teologi. Varlaam se poziționa pe o cale de mijloc și susținea că nu este nepotrivit să se admită două obârșii, Tatăl și Fiul, nu însă despărțite sau opuse între ele, ci una provenind din cealaltă.

Cercurile teologice răsăritene cereau, cum era și firesc, o autentică apărare a învățaturii ortodoxe. Cel mai în măsură de a răspunde acestui scop a fost socotit Grigorie, „stâlpul teologiei, învățat și învățător tainic al înțelepciunii celei de Sus”⁷⁰². Pe atunci Sfântul se liniștea într-o sihăstrie lavriotă (aparținând de Marea Lavră), chiar dacă numai cu un an în urmă deținuse funcția de egumen al Mănăstirii Esfigmenu.

Astfel, înțeleptul Grigorie a alcătuit două tratate prin care căuta să ofere o expunere deslușită a concepțiilor ortodoxe. Întemeiate pe argumentele Sfinților Părinți, aceste opere tratează exhaustiv tema purcederii Sfântului Duh. Sfântul demonstrează în mod riguros că adăugarea

⁷⁰² Sfântul Filotei al Constantinopolului, Λόγος εἰς τὸν ἐν ἀγίοις πατέρα ἡμῶν Γρηγόριον ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης (Cuvânt la cel întru Sfinți Părintele nostru Grigorie, arhiepiscopul Tesalonicului), cap. 41, apud D. Tsamis, Φιλοθέου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Κοκκίνου ἀγιολογικὰ ἔργα (Operele aghiografice ale Sfântului Filotei Kokkinos al Constantinopolului), p. 473.

lui *filioque* în Simbolul de credință nu este numai nepermisă, dar nici ca învățătură teologică nu stă în picioare. Compară, de asemenea, marea Biserică Apuseană cu cel mai mare dintre animale, elefantul: la fel cum acesta, când cade, nu se mai poate ridica din cauza corpolenței sale, așa nici latinii nu se mai pot ridica din cădere, din pricina infatuării lor⁷⁰³.

În același an (1335) Sfântul Grigorie a scris și *Antiepigrafele*, în replică la *Epigrafele* lui Vekkos. Având în vedere repetatele invitații la unire venite din partea latinilor, Sfântul și-a asumat strădania de a restabili învățătura patristică și de a dovedi caracterul eretic al scrierii lui Vekkos. Astfel s-a făcut cunoscut ca teolog insuflat al teologiei Treimii, care a combătut și a înfierat înșelăciunea apuseană. Din această pricină, de altfel, și catolicismul l-a înscris în rândul celor mai de frunte adversari ai săi⁷⁰⁴.

Sfântul Grigorie a încercat de asemenea, printr-o amplă epistolă, să-l întoarcă pe Varlaam de la vederile sale rătăcite. Dar ofensat de mustrarea dreaptă care-i fusese adusă, monahul latinizant a început atunci să caute diferite moduri de a-i denigra pe monahii isihăști, între care, la vremea aceea, dumnezeiescul Grigorie era personalitatea cea mai de seamă.

⁷⁰³ Περί της έκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος (Despre purcederea Duhului Sfânt), 2, 2, E.P.E. vol. 1, pp. 182-184.

⁷⁰⁴ Teochit Dionisiatul, Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμάς (Sfântul Grigorie Palama), p. 56.

Cei mai duhovnicești dintre isihaste, prin nevointă și rugăciune stăruitoare, ajungeau să se împărtășească de vederea lui Dumnezeu ca Lumină nezidită. Prin urmare, Varlaam s-a apropiat de câțiva nevoitori începători, sub chip că ar voi să li se facă ucenic⁷⁰⁵, iar monahii, nebănuiți, au primit să-i spună tot ceea ce știau despre rugăciunea minții și trezvie. Vicleanul filosof s-a informat de la asceții cei simpli – nu însă și în chipul cel mai cuvenit – atât cu privire la metoda isihastă, cât și la roadele ei, adică la vederea Luminei nezidite și dumnezeiești.

Auzind că asceții vedeau dumnezeiasca Lumină cu ochii cei trupești, Varlaam a început să-i batjocorească, numindu-i „*omfalopsihi* (cu sufletul în buric), *masalieni* și *evhiți*”⁷⁰⁶. Îi acuza de a fi alunecat în erezie, atât prin inovația practicii isihaste, cât și prin afirmația că prin intermediul nevoinței isihaste ajung la vederea Luminei nezidite. Se pronunța acuzator chiar la adresa Sfinților Părinți și învățători ai dumnezeieștii științe a sfințitei rugăciuni și contemplări, pe care îi considera pricină a înșelării monahilor⁷⁰⁷.

⁷⁰⁵ Sfântul Grigorie Palama, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων (Pentru cei ce viețuiesc cu sfințenie în isihie), 2, 1, 1, E.P.E. vol. 2, pp. 260-262.

⁷⁰⁶ F. Vafeidis, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (Istoria Bisericii), vol. 2, § 155, 1, p. 247.

⁷⁰⁷ Sfântul Filotei al Constantinopolului, *ibidem*, cap. 42, p. 474.

„Varlaam era incapabil să înțeleagă experiențele duhovnicești ale monahilor aghioriți, din pricina propriei lipse de experiență duhovnicească, dar și a propriilor sale teologice greșite. Cum ar fi fost cu putință să accepte experiențele energiilor nezidite ale lui Dumnezeu și ale Luminii nezidite, de vreme ce credea, odată cu Apusul, că Harul dumnezeiesc este zidit? Omul putea să-L cunoască prin el însuși pe Dumnezeu, dar în mod rațional, prin înțelepciunea omenească.”⁷⁰⁸ În cele din urmă, Varlaam a mers la Constantinopol (1337) și i-a denunțat pe isihăști la Sinodul patriarhului Ioan Calecas (1334-1347)⁷⁰⁹.

Așa cum era de așteptat, atacurile lui Varlaam au iscat frământări la Athos. Dar și călugării din Tesalonic, unde se stabilise intrigantul monah, întâmpinau o serioasă problemă. Varlaam atrăsese prin sofisme sale destui mireni cultivați, dar și pe unii monahi din cetate, nedepriși cu dulceața dumnezeieștii isihii. Cum însă în Tesalonic nu exista un teolog pe măsură, a fost chemat atunci de la Athos marele Grigorie spre a combate învățătura străină a lui Varlaam și a-i întări pe credincioși în adevărata tradiție duhovnicească a Ortodoxiei.

⁷⁰⁸ Arhim. Gheorghe Kapsanis, *Ορθόδοξος Μοναχισμός και Άγιον Όρος* (Monahismul ortodox și Sfântul Munte Athos), p. 128.

⁷⁰⁹ Sfântul Grigorie Palama, *Ἐπιστολή β' πρὸς Βαρλαάμ* (Epistola a doua către Varlaam), 50, E.P.E. vol. 2, pp. 570-572.

Când Sfântul a citit scrisoarea de invitație, „a fost înduplecat de cuvintele celor de un obicei și de un suflet, judecând că este vreme atât pentru liniștire, cât și pentru război”⁷¹⁰. Sosind la Tesalonic, a încercat prin mesaje, mijlocitori și prieteni, dar și prin întâlniri personale, să-l convingă pe Varlaam să înceteze cu calomniile sale, de dragul păcii în Biserică. Miezul disputei era acum următorul: dacă este posibilă legătura dintre Dumnezeu și om și dacă omul se împărtășește de bunătățile duhovnicești⁷¹¹.

În continuare, pricepând nepocăința lui Varlaam, luminătorul Ortodoxiei a luptat timp de trei ani prin omilii, convorbiri și scrieri succesive. Lucrarea sa de căpetenie, *Pentru cei ce viețuiesc cu sfințenie în isihie*, expune concepțiile sale cu privire la desăvârșirea duhovnicească. În cele trei Triade de cărți din care este alcătuită opera sunt combătute toate acuzele și hulele monahului calabrez. Sfântul Grigorie susținea că este cu putință ca cineva să vadă cu ochii cei trupești Lumina nezidită și dumnezeiască, aceeași pe care, de altfel, s-au învrednicit să o vadă și ucenicii Domnului pe Tabor, ca și o mare mulțime de mucenici în perioada persecuțiilor.

⁷¹⁰ Sfântul Filotei al Constantinopolului, *ibidem*, cap. 44, p. 476.

⁷¹¹ P. Hristou, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Συγγράματα* (Scrierile Sfântului Grigorie Palama), vol. 1, p. 321.

Auzind că cei din jurul Sfântului Grigorie numeau Lumina taborică nezidită și dumnezeiască, latino-cugetătorul Varlaam s-a năpustit îndată cu vehemență împotriva lor. Varlaam considera Lumina taborică drept o fantasmă, un simplu „simbol al Dumnezeirii”⁷¹² cu caracter zidit, o zidire care se face și se desface⁷¹³. Credea de asemenea că tot ceea ce este nezidit este și Dumnezeu sau ființă (esență, *ousia*) dumnezeiască.

Pe această bază îi învinuia pe isihăști că recunoșteau drept nezidit nu doar pe Dumnezeu (esența dumnezeiască), dar și Lumina taborică (energie nezidită a esenței dumnezeiești); de asemenea, pentru că socoteau pe de-o parte esența dumnezeiască neapropiată (neajunsă, intangibilă) și neîmpărtășibilă, iar pe de altă parte, energia nezidită a esenței dumnezeiești apropiată (accesibilă, tangibilă) și împărtășibilă. În opinia lui Varlaam, o astfel de viziune instituia un diteism⁷¹⁴, de vreme ce pentru isihăști ar exista doi Dumnezei – unul apropiat și altul neapropiat. Așadar, Varlaam susținea că Lumina pe care o vedeau isihăștii nu putea fi considerată nezidită și dumnezeiască, fiindcă

⁷¹² Sfântul Grigorie Palama, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων (Pentru cei ce viețuiesc cu sfințenie în isihie), 3, 1, 11, E.P.E. vol. 2, p. 586.

713 Mansi, 15, 1448.

⁷¹⁴ Sfântul Grigorie Palama, *ibidem*, 3, 1, 24, E.P.E. vol. 2, p. 610.

în acest caz ar fi fost vorba despre însăși esența lui Dumnezeu.

Marele Grigorie deosebea esența (ființa) dumnezeiască de energiile (lucrările) lui Dumnezeu. Afirma că esența dumnezeiască este nevăzută, neapropiată și neîmpărtășibilă, dar nu și energiile (lucrările) ei. Așadar, întrucât esența dumnezeiască nu este împărtășibilă, omului i se comunică numai energiile dumnezeiești. Astfel, când spunem că Duhul li se împărtășește oamenilor, înțelegem prin asta doar energiile, nu și esența Acestuia. Prin urmare, atunci când se învrednicesc de dumnezeiască luminare, Sfinții văd Lumina nezidită și dumnezeiască – lucrare nezidită a esenței dumnezeiești –, dar nu și esența însăși a lui Dumnezeu.

Nefericitul Varlaam, emisar fidel al învățăturii apusene și al abaterilor ei eretice⁷¹⁵, considera drept nezidită doar esența neîmpărtășibilă a lui Dumnezeu. Dimpotrivă, toate cele ce se lasă împărtășite le considera „zidite, și nu numai toate lucrările, ci și toate puterile și energiile lui Dumnezeu (considera că) au un început și un sfârșit în timp”⁷¹⁶. Prin urmare, Varlaam însuși era învă-

⁷¹⁵ I. Karmiris, *Τὰ δογματικά καὶ συμβολικά μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου καθολικῆς Εκκλησίας* (Monumentele simbolice și dogmatice ale Bisericii Ortodoxe Universale), vol. 1, p. 353.

⁷¹⁶ Sfântul Grigorie Palama, *ibidem*, 3, 2, 11, E.P.E. vol. 2, p. 666.

țător al diteismului, întrucât deosebea Dumnezeu zeirea nezidită și energiile zidite⁷¹⁷. În același timp, prin respingerea caracterului împărtășibil al Harului, Varlaam îl considera eretic⁷¹⁸ și masalian pe Sfântul Grigorie al Nyssei, care vorbește despre aceasta⁷¹⁹. Dar și Marele Vasile conglăsuiește cu Sfințitul Grigorie: „Pentru că lucrările Lui sunt cele care coboară spre noi, dar ființa Lui rămâne neapropiată”⁷²⁰.

„Varlaam se situa în esență pe linia lui Arie. Dumnezeuul lui Varlaam nu este Dumnezeuul Evangheliei, ci Dumnezeuul filosofilor, proiecție a omului în cer, și nu descoperire a Dumnezeuului Celui Viu către om.”⁷²¹

În cei trei ani de ședere în Tesalonic, Sfântul Grigorie a alcătuit⁷²² și Tomul Aghioritic. În

⁷¹⁷ Sfântul Grigorie Palama, 'Επιστολή γ' πρὸς Ἀκινδυνον (Epistola a treia către Achindin), 6, 7, E.P.E. vol. 1, pp. 596-598.

⁷¹⁸ Sfântul Grigorie Palama, 'Υπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων (Pentru cei ce viețuiesc cu sfințenie în isihie), 3, 3, 4, E.P.E. vol. 2, p. 700.

⁷¹⁹ Εἰς τὸν ἅγιον Στέφανον τὸν πρωτομάρτυρα (Cuvânt la Sfântul Ștefan, Întâiul Mucenic), P.G. 46, 717B.

⁷²⁰ 'Επιστολή σλδ' (Epistola 234), cap. 1, P.G. 32, 869AB (pentru traducerea românească, vezi și: Sfântul Vasile cel Mare, Epistole, op. cit., p. 375).

⁷²¹ Arhim. Gheorghe Kapsanis, 'Ο ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμάς - Διδασκαλὸς τῆς θεώσεως (Sfântul Grigorie Palama - Dascălul îndumnezeirii), p. 17.

⁷²² Sfântul Grigorie Palama, 'Επιστολή πρὸς Ἀρσένιον (Epistola către Arsenie), 1, E.P.E. vol. 4, p. 48.

această lucrare de numai câteva pagini, subiectele controversate sunt formulate sub forma unor apoftegme și este precizată poziția ortodoxă. Sfântul a mers la Athos (1340) pentru câteva zile și a prezentat acest text celor mai de frunte dintre aghioriți. Douăzeci de isihasți aleși ai bastionului Ortodoxiei și-au exprimat consimțământul și au semnat Tomul cu însuflețire. Între aceștia se aflau protosul Sfântului Munte, Isaac, cinci egumeni ai unor mănăstiri athonite, precum și viitorii patriarhi ai Constantinopolului, Calist și Filotei (care la rândul său a scris în 1346, ca ieromonah, două eseuri despre Lumina dumnezeiască).

Tomul a fost aprobat și de episcopul Iacov al Ierissosului și al Sfântului Munte, „mărturisind că prin fruntașii care au iscălit aici a subscris, cugătând la fel, tot Muntele Athos”⁷²³. În încheierea acestei opere se spune: „Acestea le-am învățat din Scripturi, acestea le-am primit de la Părinții noștri, acestea le-am cunoscut prin puțina noastră cercare. Acestea știm că le-a scris și preacinstitul între ieromonahi Cuviosul Grigorie, pentru cei ce trăiesc cu sfințenie o viață de liniștire, urmând întocmai predaniile Sfinților. Acestea le-am semnat spre încredințarea cititorilor”⁷²⁴.

⁷²³ Sfântul Grigorie Palama, „Tomul Aghioritic”, în *Fi-localia*, vol. VII, trad. pr. prof. Dumitru Stăniloae, Ed. Humanitas, București, 1997, p. 420.

⁷²⁴ *Ibidem*, pp. 418-419.

La rândul lor, monahii din Tesalonic „au alcătuit un tom asemănător și cu propriile lor mâini au consemnat părerea cea de un gând cu Palama cu privire la buna-cinstire, și i l-au înmănat mai întâi patriarhului”⁷²⁵. Astfel, în vederea recursului său la Sinodul constantinopolitan, Marele Grigorie avea de partea sa atât consensul unanim al aghioriților, cât și asentimentul monahilor din Tesalonic.

Răspunsurile succesive prin care Sfântul combătea tezele lui Varlaam, de natură să-l lase pe acesta fără replică, s-au soldat cu noi plângeri ale calabrezului la Sinodul din Constantinopol. Sfântul era acuzat ca apărător al „rugăciunii înșelate și «cu sufletul în buric»”, dar și ca propovăduitor „al unei teologii blasfematoare, pentru că introduce afirmații noi în teologia mistică a Bisericii și minte cu nerușinare spunând că are contemplări care sunt, fără îndoială, pline de lăudăroșenie și îngâmfare”⁷²⁶.

Astfel, în urma convocării primite din partea Sinodului, Sfântul a mers la Constantinopol împreună cu cei mai de frunte dintre colaboratorii săi, monahii Isidor, Marcu și Dorotei⁷²⁷. Așteptată de asemenea și sprijinul călugărilor cărturari David Disypatos și Iosif Kalothetos. Sfântul, care fusese convocat în calitate de pârât, avea să gă-

⁷²⁵ Sfântul Grigorie Palama, *Αναιρέσεις γράμματος Καλέκα* (Combaterea scrisorii lui Calecas), 7, E.P.E. vol. 3, p. 538.

⁷²⁶ Nichifor Grigoras, *Ιστορία ια'* (Istoria a 11-a), 10.

⁷²⁷ Sfântul Filotei al Constantinopolului, *ibidem*, cap. 57, p. 489.

sească în capitală atât poporul de rând, cât și clasa superioară și pe episcopi influențați de Varlaam.

Cu toate acestea, marele teolog, prin al cărui glas grăia Însuși Mângâietorul, i-a întors pe toți la buna-cinstire. Patriarhul și arhieriei au rămas uimiți de învățătura sa teologică. Sfântul își dezvoltă neoprit cugetările teologice înaintea arhierilor, iar aceștia se încredințau că erau „cuvintele lui Dumnezeu [...] și o minte sfințită, mai vârtos mintea lui Hristos [...] și gura teologiei și a sfințitelor dogme și cumpăna drepte slăviri”⁷²⁸. De aceea, patriarhul și-a mărturisit marea recunoștință pe care i-o datoră dumnezeiescului Grigorie, care îl izbăvise pe el și Sinodul său de rătăcirea lui Varlaam. Afluxul călugărilor isihasți în Constantinopol și susținerea călduroasă arătată acestora de monahii din cetatea imperială domoliseră de asemenea nemulțumirea inițială împotriva Sfântului Grigorie.

Sinodul s-a întrunit în final la 10 iunie 1341. La lucrările sale au luat parte împăratul, patriarhul, numeroși arhieriei, mulțime de monahi din Sfântul Munte și din Constantinopol, egumeni ai lavrelor, arhimandriți, pustnici și clerici. Varlaam și-a depănat obișnuitele sale acuzații la adresa Sfințitului Grigorie, pe care Sfântul și monahii de un cuget cu el le-au respins pe baza învățăturii patristice. Monahii și-au confirmat ortodoxia prin intermediul Tomului Aghioritic, care a jucat un rol important în cadrul discuțiilor.

⁷²⁸ Ibidem, p. 490.

După mari dezbateri și confruntări teologice, Sinodul a recunoscut drept ortodoxă învățătura înțeleptului Grigorie cu privire la distincția dintre ființa (esența) dumnezeiască și energiile (lucrările) nezidite (precum Lumina nezidită, cea văzută de isihăști).

Varlaam și-a cerut iertare de la Sfânt și de la isihăști, iar aceștia s-au grăbit să-l îmbrățișeze cu bucurie și cu dragoste, să-l ierte și să-l laude pentru întoarcerea sa. Spuneau că nici ei nu doreau „să lupte pentru lucruri pământești și stricăcioase, ci pentru ca nu cumva, răspândindu-se răul asupra multora, Biserica să se umple de învățături stricate”. Monahii, ziceau ei, sunt deprinși să fie blânzi și smeriți; „când se primejduiește însă (învățătura despre) Dumnezeu, sunt aprigi și necruțători, și nici necinstea de la oameni nu-i împiedică, nici laudele omenești nu-i moleșesc”⁷²⁹.

În sfârșit, împăratul, rudele acestuia și căpeteniile l-au numit pe Marele Grigorie „învățător al bunei-cinstiri, dreptar al dogmelor sfinte, stâlp al dreptei slăviri, apărătorul Bisericii și lauda împăraților bine-cinstitori”⁷³⁰, iar arhieriei îl sileau să primească dregătorie de dascăl și un tron arhieresc⁷³¹.

⁷²⁹ Ioan Cantacuzino, *Ἱστορία* (Istorie), cartea a doua, cap. 40, P.G. 153, 676BC.

⁷³⁰ Sfântul Filotei al Constantinopolului, *ibidem*, cap. 62, p. 496.

⁷³¹ Sfântul Grigorie Palama, *Ἀναίρεσις ὑπαμματος Καλέκα* (Combaterea scrisorii lui Calecas), 42, E.P.E. vol. 3, p. 594.

Totuși, pocăința lui Varlaam fusese, din păcate, doar una fățarnică și silită de nevoie. De aceea, imediat după Sinod s-a refugiat în Apus, unde a primit ca premiu din partea latinilor de un cuget cu el avansarea în treapta episcopală. De asemenea, și monahul Grigorie Achindin, „ducând, cu vicleșug, mai departe erezia și rătăcirea lui Varlaam”⁷³², a considerat necesară repunerea în discuție a problemei după moartea împăratului Andronic, petrecută la 15 iunie (1341).

În ciuda ezitării patriarhului Ioan, monahii cereau abordarea noilor dezbateri teologice în cadru sinodal. Preaputernicul mare logofăt Ioan Cantacuzino s-a alăturat opiniei monahilor, iar patriarhul a fost silit să convoace un nou sinod în luna august a aceluiași an.

Sinodul a validat hotărârea celui precedent și a condamnat învățătura lui Varlaam și a lui Achindin. La stăruința monahilor isihăști a fost publicat un *Tom sinodal*, alcătuit, după toate probabilitățile, de Sfântul Grigorie⁷³³ și semnat de patriarh și de „fruntașii Bisericii”⁷³⁴.

Tomul cuprindea mărturii patristice adunate de Sfântul Grigorie, iar spre sfârșit se spuneau

⁷³² Sfântul Filotei al Constantinopolului, *ibidem*, cap. 63, p. 496.

⁷³³ P. Hristou, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Συγγράμματα* (Serierile Sfântului Grigorie Palama), vol. 2, p. 18.

⁷³⁴ Sfântul Filotei al Constantinopolului, *ibidem*, cap. 64, p. 498.

următoarele: „Dar și dacă vreun altul ar încuviința ceva din cele spuse sau scrise de acela (Varlaam), în chip hulitor și rău-credincios, împotriva monahilor sau, mai bine zis, împotriva Bisericii înseși, învinuindu-i pe monahi sau atacându-i prin astfel de mijloace, va fi supus de către smerenia noastră aceleiași pedepse, și va fi la rândul său afurisit și despărțit de Sfânta, Sobornicească și Apostolească Biserică a lui Hristos și de adunarea ortodoxă a creștinilor”⁷³⁵.

Totuși, frământările politice din interiorul imperiului au determinat, din păcate, repunerea în discuție a acestor probleme teologice și ulterior sinoadelor din 1341. Patriarhul Ioan Calecas se amesteca neîncetat în treburile politice și dorea să câștige puterea. De aceea, accepta cu greutate încredințarea tutelei fiului nevârstnic al răposatului împărat lui Ioan Cantacuzino. În urma calomniilor lui Calecas și ale altor căpetenii, Cantacuzino a fost îndepărtat de la curte⁷³⁶ și numit vrăjmaș al patriei.

În timpul războiului civil care avea să urmeze, dumnezeiescul Grigorie a refuzat să sprijine partida patriarhului, „care a sporit și mai mult lupta și dezbinarea”⁷³⁷. Din contră, l-a îndemnat

⁷³⁵ Dositei al Ierusalimului, *Τόμος Ἀγάπης* (Tomul dragostei), cap. 52, 53, p. 50.

⁷³⁶ Teoclit Dionisiatul, *Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμάς* (Sfântul Grigorie Palama), p. 199.

⁷³⁷ Sfântul Filotei al Constantinopolului, *ibidem*, cap. 65, p. 499.